

Dkt. Jeffrey Hudon, Akiolojia ya Kibiblia, Kipindi cha 19, Miaka ya Mwisho ya Yuda na Akiolojia ya Uharibifu

© 2024 Jeffrey Hudon na Ted Hildebrandt

Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu Akiolojia ya Kibiblia. Huu ni kipindi cha 19, Miaka ya Mwisho ya Yuda na Akiolojia ya Uharibifu.

Sawa, hotuba hii inahusu miaka ya mwisho ya ufalme wa Israeli na Yuda.

Nami nanukuu maneno ya Isaya hapa, ole wake Ashuru, fimbo ya hasira yangu na fimbo ambayo ghadhabu yangu iko mikononi mwake. Ninaituma dhidi ya taifa lisilomcha Mungu na kuiagiza dhidi ya watu wa ghadhabu yangu ili kuteka nyara na kuteka nyara na kuwakanyaga kama matope barabarani. Maneno ya ajabu na yenye nguvu kutoka kwa nabii Isaya.

Hapa, tuna michoro ya wasanii wa wafalme wa Ashuru na kutazama majeshi yao yakizingira miji na kuvunja na kuharibu miji mikubwa ya maadui zao. Tulizungumzia kuhusu Ashuru hapo awali na kuhusu ukatili wao wa ajabu. Ashuru, haswa, ilikuwa hodari katika vita vya kisaikolojia.

Unafikiria kuzingirwa kwa Yerusalemu chini ya Senakeribu, na Rabshaka anajitokeza kwa niaba ya mfalme wa Ashuru na kuanza kuzungumza na watu. Anasimama nje ya kuta, lakini anazungumza na watu kwa Kiyahudi, kwa Kiebrania, si kwa Kiashuri. Na maafisa wa Hezekia wanapiga kelele, wanazungumza nasi kwa Kiashuri, tunaelewa hilo.

Lakini hapana, anataka watu wafanye hivyo, anawapita mfalme na maafisa. Anataka watu wasikie kitakachowapata. Na ni hotuba ya kutisha anayotoa.

Hivi ndivyo itakavyokuwa: polisi mzuri, polisi mbaya. Hivi ndivyo itakavyokuwa ukijisalimisha. Tutakutuma Ashuru.

Unaweza kujenga mashamba mapya na nyumba mpya, kukaa chini ya mtini wako mwenyewe, na kuwa na maisha mazuri na yenye amani. Lakini ukiendelea kupinga, hivi ndivyo wangepanya. Kwanza kabisa, wangepupata, ukijaribu kutoroka mjini, wangepukamata na kukutupa kwenye nguzo, na nguzo hiyo ingesimama mbele ya kuta kama kizuizi kwa wengine.

Fikiria mbwa hot dog kwenye choma ya mbwa mwitu kwenye kijiti. Huyu angekuwa wewe. Pia wangepukuchuna ngozi ukiwa hai, wangepukunja, wangepusambaza, na kukuchuna ngozi ukiwa hai kama sehemu ya ukatili wao.

Au nini , kuna mifano ya watu kujengwa kwenye kuta. Sijui jinsi hiyo ingefanya kazi, lakini haionekani kuwa ya kufurahisha sana. Na hapa, bila shaka, tunaona vifungu katika Zaburi na Isaya na Hosea, ambapo una mama, mama wajawazito, waliopasuliwa na mtoto ambaye hajazaliwa kugongwa kwenye mwamba huku mama akiwa bado hai kabla ya kuuawa.

Uovu usioaminika katika ukatili wao. Lakini hili, tena, lilizua hofu, nao wakatawala kwa hofu, kwa nguvu na hofu. Lakini walipodhoofika katika karne ya saba, kama tutakavyoona, kupungua na kuanguka kwao kulikuwa haraka kwa sababu ya sifa yao mbaya na mbaya katika kile walichowafanyia watu.

Kwa upande wa sera za kigeni, wangeonekana tena na jeshi mpakani mwako, na wakasema, uwe kibaraka, tupe kodi, nasi tutakuachia. Unaweza kufanya mambo yako mwenyewe. Ikiwa taifa lingepinga, wangeshambulia taifa na labda kumfukuza mfalme na kumweka mtu wao mwenyewe katika usimamizi au kibaraka mwaminifu kutoka kwa watu.

Kama kungekuwa na aina yoyote ya minong'ono ya uasi baada ya hapo, taifa zima lingefukuzwa, au sehemu kubwa ya taifa ingefukuzwa. Mfalme angeuawa. Na Biblia iko wazi sana, Agano la Kale liko wazi sana na linaeleza kwa undani sana kile kilichowapata baadhi ya wafalme waliopinga.

Na hili tena lilikubaliwa kimsingi na Wababiloni pia. Kwa hivyo, falme mbaya sana. Lakini katika uovu huo, pia kulikuwa na uzuri, uzuri katika utamaduni wao, uzuri katika usanifu wao, uzuri katika vyombo vyao vya udongo, na katika sanaa yao.

Tulizungumzia kuhusu Tiglath-Pileser mwishoni mwa karne ya 8, na tutafafanua zaidi hili tunapoangalia karne ya 8. Alikuwa wa kwanza kati ya wafalme hawa wa Ashuru kufanya uvamizi sio tu bali pia kunyakua maeneo, kuunda majimbo, na kadhalika. Alikuwa kama mbunifu mkuu aliye nyuma ya sera ya kigeni ya Ashuru. Na hii, unaweza kuiona hapa, kuanzia 745 hadi 727 KK.

Tena, Shalmanesa na Sargoni walikuwa warithi wa Tiglath-Pileseri na waliendelea kukuza sera hiyo hiyo. Bila shaka, tutaelezea Senakeribu tunapozungumzia zaidi kuhusu karne ya 8. Mchoro maarufu wa Senakeribu, unaoelezea ushindi wa Yuda, umepatikana, na nakala mbalimbali zake zimepatikana.

Na tena, tutaelezea hili zaidi katika PowerPoint inayofuata. Lakini kuna taarifa nyingi na maswali mengi yanayomhusu Senakeribu. Jumba lake la kifalme lilichimbwa tena huko Ninawi na Laird.

Ndani ya jumba lake la kifalme, jumba kubwa la sanaa lililofikia kilele chake katika chumba cha kiti cha enzi, mahali pa umaarufu katika chumba chake cha enzi,

liliwekwa wakfu kwa ushindi wake wa jiji la Lakishi. Na ukuta baada ya ukuta ulichora picha hii. Na Laird aliweza kusoma Lakishi katika maandishi ya kikabari na akaondoa paneli hizi na kuzisafirisha.

Tena, zilikuwa vipande vipande; hazikuwa kamili, kwa hivyo zilisafirishwa hadi Jumba la Makumbusho la Uingereza. Na hapo ndipo zilipo hadi leo. Zimenakiliwa na kutengenezwa, na nakala ziko katika majumba mengine ya makumbusho, hasa Jumba la Makumbusho la Israeli huko Yerusalemu.

Lakini kuzingirwa kwa Lakishi na Senakeribu kulikuwa mafanikio makubwa, kwa sababu ya nafasi yake katika jumba lake la kifalme, la utawala wake. Sasa, Lakishi, tena, ilikuwa mji wa pili kwa ukubwa katika Yuda chini ya Yerusalemu. Kwa nini isiwe Yerusalemu? Kwa nini isiwe mji mkuu? Kwa nini isiwe kitovu kikuu cha Yuda? Kwa sababu hakuwahi kuushinda.

Hasemi hivyo, lakini hakushinda kamwe. Sasa, hii ni sehemu ya sanamu ya Lakishi. Unaweza kuona kimsingi matukio yote ya kuzingirwa na shambulio yakionyeshwa kwa wakati mmoja.

Unaona mitambo ya kuzingira, mitambo ya kubomoa ikipanda, ikipanda ngazi zilizotengenezwa kwa mikono, zilizotengenezwa kwa Syria hadi ukutani. Unaweza kuona walinzi wakitupa mienge, wakijaribu kuichoma. Unaweza kuona walinzi wakipigania maisha yao hapa langoni.

Lakini pia unaona mateka wakitoka nje ya lango wakiwa na mali zao, tena, wakienda uhamishoni. Unaona watu waliokwama hapa, ambao inaonekana wamejaribu kutoroka. Kwa hivyo, kila kitu kinatokea mara moja.

Tutaonyesha kitu hapa ambapo sehemu hii ya juu ya mnara huu inaweza kuelezwa katika 2 Mambo ya Nyakati 26, lakini tutazungumzia hilo baadaye. Kwa hivyo, hii ni taswira muhimu sana ya Lakishi na uharibifu wa mji huo wa Yuda. Muhimu zaidi, una taswira za Wayahudi wenyewe wakiinama mbele ya Senakeribu.

Hapa, akiwa ameketi kwenye kiti chake cha enzi, uso wake umeharibiwa labda na mtawala au mfalme wa baadaye, na kisha kwenda uhamishoni na mikokoteni na mali zao. Unaweza kuona kofia ya kawaida ya Yudea yenye vifuniko juu ya masikio. Na tena, taswira hizi mbaya za watu kwenye miti, watu waliokufa kwenye miti, na wakiwa wamepigwa miiba, ngozi zao huondolewa wakiwa bado hai.

Haiaminiki. Hata hivyo, tafiti nyingi zimefanywa kuhusu michoro ya Lakishi, na inaaminika kwamba wasanii walioiunda walikuwa mahali hapo. Maelezo ya Lakishi tunayoyajua kielimu ni sahihi vya kutosha kwamba michoro, michoro yenye maelezo mengi sana ilitengenezwa mahali hapo.

Na kisha michoro ilitengenezwa mara tu jeshi liliporudi Ninawi. Huu ni Lakishi, kama inavyoonekana leo. Huu ni mojawapo ya nguzo za kuzingirwa za Waashuru, zilizobaki kwa sehemu, zikipanda hadi kilele cha Tell, hadi ukutani.

Na pia kuna mabaki ya njia panda ya Yudea. Na hapa tuna mpango wa juu wa Lakishi, sehemu ya njia panda ya Waashuru ambayo bado imesalia. Lakini pia, Wayahudi walipoona kilichokuwa kikiendelea, walikusanya vifaa kutoka juu ya mji na kujenga njia panda ya kukabiliana, wakiinua ukuta.

Walipigana kwa ujasiri; walipigana kwa kila kitu walichokuwa nacho, lakini hatimaye, walishindwa. Ubomoko wa ukuta ulifanyika, na kisha jiji lote likaanguka, na ukatili huu wote ukatokea. Kuna michoro kwenye michoro ya Ashuru ya miji mingine, bila shaka, miji mingi ambayo imetekwa na kuzingirwa.

Na hapa kuna taswira ya mmoja wa watetezi wa jiji akishusha mnyororo ili kujaribu kuingia chini ya moja ya nguzo za kubomolea na kuipindua na labda kuipindua mashine za kuzingira. Amini usiamini, wakati wa uchimbaji wa Starkey, walipata moja ya minyororo hii ambayo, katika mabaki ya uharibifu wa ngazi ya tatu ya Lakishi, inaweza kuwakilisha moja ya majaribio haya ya kuharibu nguzo ya kubomolea ya Waashuru au kuvunja nguzo ya mbaao inayogonga kuta. Hapa kuna taswira ya msanii tena ya lango kuu la Lakishi likiwa limeshambuliwa na labda si sahihi kuhusu askari wote wa miguu walioko huko wakichomoa moto na ngazi.

Hii ingekuwa zaidi mitambo ya kuzingira unayoiona upande wa kulia. Lakini kusema ukweli, hakuna mtu anayeweza kuelezea kwa usahihi jinsi ilivyokuwa, hata kwa michoro ya Lakishi, lakini ilikuwa tukio la kutisha na la kutisha kwa mlinzi na mshambuliaji. Bila shaka, Lord Byron alitunga shairi lake maarufu kuhusu kuangamizwa kwa Senakeribu baada ya Lakishi, Senakeribu, na jeshi lake kushambulia Yerusalemu, kuizingira Yerusalemu, na malaika wa Bwana akaangamiza jeshi lake lote.

Tutazungumzia zaidi kuhusu haya baadaye, lakini haya ni baadhi ya mandhari nzuri ya mfululizo wa mitungi ambayo imegunduliwa kote Yuda na wakati mwingine nje ya mipaka yake. Mitungi hii ni mitungi ya kifalme, ni wazi, na kwa ujumla huwa na umbo hili, wakati mwingine katika pithos, mtungi mkubwa, lakini ina mihuri maalum juu yake, alama za mihuri ambazo zimepigwa mhuri kwenye vipini vyake. Kuna aina mbili, aina ya mabawa mawili na scarab yenye mabawa manne hapa.

Kuna aina mbili kuu. Pia zina baadhi zenye miduara ya msongamano. Baadhi ya alama hizi huonekana katika mchoro wa muhuri na miduara ya msongamano iliyokatwa.

Hizi zinawakilisha nini? Naam, zimeandikwa. Kwa njia, Charles Warren, akichimba huko Yerusalemu, alikuwa wa kwanza kuchapisha hizi kwa sababu alipata za kwanza

na kuzichapisha. Lakini wanasema Lameleki kwenye rejista ya juu, mbili au nne mali ya mfalme au kifalme; labda unaweza kutafsiri hilo. Na kisha moja ya maeneo manne, Soho, Zifu, Hevron, na aina ya eneo la fumbo linaloitwa Memshat, hapa linaonyeshwa kwa Kiebrania cha kale.

Memshat haijulikani. Herufi za eneo hilo hazitambuliki na eneo lolote. Inaweza kuwa eneo la kifalme, na naamini ni eneo la kifalme karibu na Ramat Rachel huko Yerusalemu kwa sababu kiasi kikubwa cha mitungi hii kimepatikana katika eneo hilo, pamoja na ushahidi mwingine, kama handaki lililochongwa kwa mwamba na mtaji huo mkubwa uliopatikana katika handaki hilo katika Bonde la Refaimu.

Hiki kilikuwa kikapu cha mkate cha Yerusalemu, na kingekuwa mahali pazuri pa mali ya kifalme huku Ramat Rachel akiwa kama makazi ya kifalme yanayoangalia hili. Lakini kwa bahati mbaya, hakijatajwa hivyo katika maandiko. Baadhi ya wasomi, kama vile Aharoni, walipendekeza kuwa ni toleo fupi, toleo la ujenzi la Memshelet, lakini unakosa Lamed hapo, ambayo Memshelet ingekuwa serikali au ufalme au kitu kama hicho.

Tena, kumekuwa na tafiti nyingi zilizofanywa kuhusu haya. Je, yalikuwa kodi? Je, yalikuwa maghala ya kifalme au mashamba ya mizabibu ya kifalme? Mimi mwenyewe, nimeandika kuhusu haya, na tena, ingawa yapo mengi, kuna mifano zaidi ya 2,000 ya haya, lakini maswali yanabaki, na maelezo tofauti yamewasilishwa. Hakuna uhakika hadi sasa.

Mfuatano wa matukio wa wasomi wengi wanaamini kwamba hayakutumika kimsingi bali kabisa wakati wa utawala wa Hezekia, mwishoni mwa karne ya 8, kwa sehemu katika maandalizi ya uvamizi wa Senakeribu. Hata hivyo, kuna tofauti nyingi tofauti na mihuri iliyotumika; Ninaamini kwamba yalikuwepo kabla ya hapo, na bila shaka, yote yalitumika mwanzoni au baadaye katika maandalizi ya shambulio hilo la Senakeribu. Ninaamini yalianzishwa wakati wa utawala wa Uzia kwa sababu Uzia alikuwa na mashamba ya mizabibu ya kifalme na kadhalika, na nadhani haya yanaonekana kuashiria hilo.

Sasa, huu ni mwendelezo kwa sababu kabla ya haya, kulikuwa na mitungi ya kuhifadhia, mitungi kama hiyo ya kuhifadhia, isiyo na alama, lakini mingine ilikuwa na alama za vidole gumba ndani yake, na tunazo hizi hadi karne ya 10, kama si mapema zaidi, zilizopatikana Khirbet Qeiyafa, na naamini hizi ni mitungi ya kifalme, na huu ni mwendelezo wa mihuri, kwanza bila muhuri au alama ya kidole gumba, na kisha alama hizi za mihuri, zingine zimefanywa kwa uzembe sana, zingine zimetengenezwa vizuri sana, na kisha maendeleo haya. Kufikia karne ya 7, baada ya Waashuri kuondoka, mitungi mipya ilikuwa nyembamba kidogo na ndefu zaidi, ndefu, na una rosette ya alama ya muhuri, badala ya alama hizi mbili na nne, scarabs au kitu kingine, na hiyo inaonekana kuendana vyema na mageuzi ya Josiah. Tena, ukosefu

wa sanamu, au mwisho wa kutumia aina yoyote ya sanamu na ishara tu, inaonekana kuendana vyema na mageuzi ya Yosiah.

Hizi zimeorodheshwa hadi mwisho wa karne ya 7, na zilitumika hadi kuanguka kwa ufalme, wakati Wababeli chini ya Nebukadreza walipoharibu Yerusalemu. Mtu wa kusoma kuhusu maandishi ya waridi ni Jane Cahill. Alikuwa na makala muhimu katika Jarida la Israel Exploration mnamo 1995 ambayo kimsingi inaelezea mwendelezo mzima wa alama za waridi, ambazo tena ni marekebisho ya baadaye ya alama za lameleki au muhuri wa kifalme.

Kwa hivyo, baada ya Senakeribu kuja na Yerusalemu kuokolewa, na bila shaka, hilo lilisababisha theolojia ya uongo, theolojia ya kifalme ya Sayuni, Mungu hatawahi kuondoka Yerusalemu, Mungu hatawahi kuruhusu Yerusalemu kuharibiwa, hapa ni nyumbani kwake, nyumbani kwake ni hekaluni, makazi yake, na kwa hivyo Yerusalemu iko salama. Hiyo ilikuwa, tena, kumweka Mungu ndani ya sanduku, kama vile Waisraeli walivyofanya wakati sanduku lilipotekwa Ebenezeri. Na, bila shaka, hilo lilishindwa kwa sababu mnamo 586, kila kitu kiliharibiwa, ikiwa ni pamoja na hekalu.

Lakini, ingawa Yerusalemu iliokolewa baada ya 701, nchi nzima iliharibiwa, hasa Shefela. Na ukisoma kitabu cha Mika, unabii wa Mika, nabii Mika, aliyeishi Moresheth Gathi, huko Shefela, huko nje kwenye vilima, alitambua hili na kulalamika na kuwaelekeza wasomi huko Yerusalemu waliokuwa wakiishi maisha ya starehe akisema, tuangalieni, tufikirieni sisi ambao tumeharibiwa na hatuna makazi na miji yetu imechomwa moto huku nyinyi mkifurahia maisha yenu ya anasa. Kuna haki nyingi ya kijamii ndani ya manabii.

Kwa vyovyote vile, kwa akiolojia, uvamizi wa Senakeribu ni faida kubwa kwa sababu unaona tabaka zinazofanana za uharibifu katika maeneo haya yote tofauti na mengine mengi ambayo yote yaliharibiwa karibu wakati mmoja. Vyombo vya udongo vilivyoharibiwa kwenye sakafu katika kiwango hiki cha uharibifu vinaonekana kufanana. Hadi leo vinaitwa vyombo vya udongo vya Lakishi III kwa sababu Lakishi ilikuwa eneo kubwa zaidi lililoharibiwa.

Na hivyo mkusanyiko wa vyombo vya udongo unaonekana kupatikana katika maeneo mengi. Kuna maswali kuhusu Beersheba, kama hiyo iliharibiwa labda mapema, labda baadaye. Lakini maeneo haya yote yana tarehe ya kuharibiwa kwa 701.

Bila shaka, Senakeribu anajisifu kwamba alichukua miji 46 na kuwafukuza watu 200,000. Kwa hivyo ndiyo, kulikuwa na athari kubwa katika ufalme, na Yuda ilichukua miongo kadhaa kupona.

Na mfalme aliye chini ya sehemu kubwa ya hii ni Manase, ambaye ndiye mfalme mwasi zaidi katika historia ya ufalme. Lakini kijiografia kisiasa, anaonekana kuwa amefanya vizuri. Na ufalme unaanza kupona.

Sasa, wanaponaje? Mipaka yao imepungua . Kuna ngome za Waashuru pwani. Na wanafanyaje hivi? Naam, wanalima vyakula.

Wanalima nafaka na mizeituni na kuiuza kwa Wafoinike, washirika wao wa zamani kaskazini. Na kwa hivyo ingawa waandishi wa Biblia wanalinganisha dhambi za Manase na dhambi za Ahabu na Yezebeli, kuna aina ya ujanja hapo unaoutazama chini. Na labda hiyo ina maana ya biashara na Wafoinike pia.

Na hivyo ndivyo Yuda ilivyorudi polepole kwenye miguu yake. Lakini unaangalia viwango vilivyo juu ya viwango hivi vilivyokuwepo hadi mwisho wa ufalme, ambavyo havikuwa vizuri, havijajengwa vizuri. Lango la ngazi ya pili huko Lakishi ni dhaifu zaidi na dhaifu kuliko lango la ngazi ya nne na ya tatu lililokuwa chini yake.

Na utamaduni wa vitu si imara na wenye nguvu kama ulivyokuwa katika karne ya 8. Sasa, tukirudi kwenye historia ya akiolojia, tumemzungumzia William Foxwell Albright mara kadhaa. Tena, kiongozi wa wanaakiolojia wa Marekani, msomi hodari, mmoja wa wataalamu hodari zaidi pengine katika historia ya sayansi, alifanya makosa matatu makubwa kuhusu wakati huu, kuhusu enzi hii katika historia ya kibiblia.

La kwanza lilikuwa alama ya muhuri aliyoipata huko Tel beit-Mirsim mnamo 1932 na kuchapishwa mara moja katika JBL ikiwa na hitimisho nyingi za kihistoria zilizotokana nayo. Na maandishi hayo yalisema Aliamini kwamba Joachim, kimakosa, alikuwa mtumishi wa Yehoyakimu, mfalme wa pili kwa wa mwisho wa Yuda, kabla tu ya Zedekia. Na kwa hivyo aliweka tarehe kwa msingi wa muhuri huu, aliweka tarehe hii yote, tabaka, huko Tel beit-Mirsim hadi 597 KK.

Makosa mawili hapa, au matatu kwa kweli, lakini hayakuwa Joachim; hayakuwa Yehoyakimu; hili lilikuwa jina tofauti, na tabaka hilo halikuandikwa mwaka 597 KK; liliandikwa mwaka 701 KK. Hili lilikuwa muhuri wa kibinafsi wa karne ya 8 kwenye mpini wa mtungi ambao Albright alipata, na wameupata mwingine tangu wakati huo, mmoja huko Ramat Rachel, kwa hivyo alikosea kwenye mtungi na akakosea jina. Tatu, aliunda kampeni ya uwongo ya Wababeli dhidi ya Yuda mwaka 597 KK.

Kwa nini? Kwa sababu alipata tabaka mbili za uharibifu huko Tel beit-Mirsim , na kwa kuwa aliamini huyu alikuwa Yehoyakimu, Nebukadreza alikuja Yerusalemu na kumfukuza Yehoyakimu, lakini kisha akaondoka. Albright alidhani kwamba hii ilikuwa sehemu ya kampeni dhidi ya Yuda wakati huu na akaharibu miji mingi, kisha Nebukadreza akarudi saa 586 au 587-586 na kisha akafanya tena. Kwa sababu ilibidi aeleze tabaka mbili za uharibifu za Enzi ya Chuma, moja juu ya nyingine, alijua moja ilikuwa 586, ile ya juu, lakini ile iliyo chini, kwa sababu ya alama hii ya muhuri, aliamini ilianza 597 kwa sababu Joachim ni sawa na Yehoyakimu.

Lakini alikuwa amekosea. Kiwango hiki cha chini, safu hii ya uharibifu wa chini, kilikuwa 701. Ilikuwa karne moja mapema.

Na kwa hivyo, kwa msingi wa usomaji mbaya wa muhuri, hii iliharibu kabisa mpangilio wa tabaka wa Enzi ya Chuma ya mwisho katika Kusini mwa Levant kwa miongo kadhaa. Na haikuwa hadi kuchapishwa kwa Lachish III na Olga Tufnell katika miaka ya 1950 ndipo aliposema kwamba si 587, ni 701 hadi sasa hadi mitungi hii yote, na akafuatwa na Aharoni na hatimaye Ushishkin, na kisha kila mtu akatambua kosa la Albright. Na kwa hivyo, hili ni jambo muhimu ambalo wanaakiolojia wanapaswa kukumbuka.

Ingawa Albright alikuwa mtu mwenye mamlaka na kipaji, pia alikuwa mwanadamu, na alifanya makosa na usomaji usio sahihi. Kama wengi wetu, alifurahi sana kujaribu kuona uhusiano kati ya Biblia na uvumbuzi wa akiolojia kiasi kwamba alizidisha ushahidi. Joachim hakuwa Yehoyakimu.

Ilikuwa mtu mwingine aliyeishi wakati wa Hezekia, si Yehoyakimu. Kwa hivyo hii mara nyingi hutumika katika madarasa ya akiolojia, ikiwa ni pamoja na hotuba hii leo, kuonyesha hatari za kupotosha au kuzidisha kesi yako bila ushahidi dhahiri. Na Albright alifanya hivyo.

Na kama angekuwa hai leo, angetambua kosa lake mara moja na kuwakumbatia wafuasi wa Tufnell na Tufnell. Uchimbaji huko Yerusalemu chini ya Shilo uligundua ushahidi wa ajabu kwenye mteremko wa mashariki wa Bonde la Kidroni, mteremko wa magharibi wa Bonde la Kidroni, na mteremko wa mashariki wa jiji la Daudi. Na walichogundua kilikuwa nyumba ya Ahieli na nyumba ya vyumba vinne ambayo imejengwa upya kwa sehemu hapa.

Na hapa kuna mpango wa juu au mpango uliojengwa upya. Huu umejengwa moja kwa moja ndani ya jengo la awali la jiwe la ngazi ambalo lilikuwa ukuta wa pango au kimsingi ngome iliyounda mkono jumba la Daudi. Na kwa hivyo, jumba la Daudi lilipoacha kutumika, walijenga ukanda wa nyumba dhidi ya jengo hilo la jiwe la ngazi, moja ikiwa ni nyumba hii.

Na hiyo ilijumuisha, amini usiamini, mabomba ya ndani. Hapa kuna moja ya vyoo vya kwanza vya mawe vilivyopatikana Yerusalemu. Wataalamu wa vitu vya kale walichimba shimo la taka chini ya choo hicho na waliweza kubaini baadhi ya magonjwa na vimelea vilivyokuwa kwa watu wakati wa siku za mwisho za Yerusalemu.

Kwa hivyo, kumbuka Yerusalemu ilikuwa imezingirwa kwa muda mrefu. Na hivyo, watu, kulikuwa na njaa mjini, magonjwa mengi. Na hivyo, shimo la maji taka lilitupa fursa ya kuona baadhi ya mateso ya watu wa Yerusalemu kabla ya kuanguka kwa Nebukadreza mwaka wa 586.

Sasa, chini ya nyumba hiyo kulikuwa na chumba kingine ambacho hakikugunduliwa, kipande cha mbao kilichochoywa moto. Hizi ni alama za mihuri zilizohifadhiwa au hati zilizofungwa. Nyaraka hizo zilikuwa za mafunjo.

Zimetoweka kitambo. Ziliteketezwa wakati wa uharibifu wa Yerusalemu mwaka wa 586. Lakini wakati huo huo, vipande hivi, vipande vya udongo, viliponywa na kuchomwa moto na kuhifadhiwa kwa sababu ya moto huo.

Tena, tuna majina mengi, majina binafsi, na vyeo kutoka kwa michoro hii ya bulla au mihuri ambayo ilihifadhiwa kwa moto. Kwa hivyo, ugunduzi muhimu sana. Na leo hiyo ni kivutio maarufu cha watalii katika jiji la Daudi.

Mfalme wa mwisho mwadilifu, kwa mfano, katika Yuda alikuwa Yosia. Na Yosia alipanua ufalme. Bila shaka, waligundua kitabu cha Kumbukumbu la Torati hekaluni.

Ilisomwa mbele ya watu wote wa Yuda. Na Pasaka ilisherehekewa tena na kuadhimishwa. Na pia wajumbe walitumwa kwenda kaskazini, ufalme wa kaskazini wa zamani, sasa katika jimbo la Ashuru.

Na wengine walisherehekea tena kwamba bado walikuwa wakiishi katika ufalme wa kaskazini. Kwa hivyo, Yosia alifanya mambo mengi mazuri. Aliharibu mahali pote pa juu na kuweka ibada kuu huko Yerusalemu kwenye hekalu.

Baadhi ya wasomi wenye shaka zaidi watasema, Yosia alikuwa akijaribu kuimarisha mamlaka kupitia ujumuishaji wa madhehebu hekaluni. Hilo linaweza kuwa kweli, lakini aliombolezwa sana, haswa na Yeremia, alipokufa. Na jinsi alivyokufa, tena, ilikuwa siri.

Ashuru ilikuwa imekaribia mwisho kaskazini. Harani ilikuwa ngome ndogo. Wababiloni walikuwa wakisonga mbele.

Farao wa Misri wakati huo alikuwa farao aliyeitwa Neko, nasaba ya 26. Na alitambua kwamba tishio la Babeli lililokuwa likitoka Mesopotamia lilikuwa kubwa zaidi kuliko tishio la Waashuru. Na hivyo aliamua kujiunga na adui yake wa zamani, himaya ya Ashuru, sehemu ya chini ya ardhi au mabaki ya himaya ya Ashuru, na kujaribu kuzuia kusonga mbele kwa Wababeli.

Alituma ujumbe, aina ya ujumbe wa kinabii, kwamba Mungu yuko pamoja nami. Tafadhali niruhusu nipite katika eneo lako ninapopanda na kuwasaidia Waashuri dhidi ya Wababeli. Yosia alienda kukutana na Neko huko Megido.

Na hapo ndipo Yosia alipouawa. Hatujui kama ilikuwa ni hila, kama ilikuwa ni shambulio la kuvizia, au kama Yosia alijaribu kuzuia Neko asisonge mbele. Ni jambo lisiloeleweka vizuri katika maandiko ya Biblia.

Na kumekuwa na makala nyingi zilizoandikwa kuhusu hili pia. Megido ngazi ya pili inawakilisha wakati wa Yosia. Na kuna jengo kubwa lenye ngome pembezoni mwa bonde wakati huo.

Huenda hilo lilikuwa ngome ya Misri au labda ngome iliyotumwa na Yosia kujaribu kuzuia kusonga mbele kwa Neko. Yosia alipanua falme, ikiwa ni pamoja na ufalme wa Yuda. Kulikuwa na ganda hili muhimu lililopatikana mwaka wa 1960 na Joseph na kuchapishwa na Joseph Neveh katika eneo lililoitwa Mesad. Hashavyahu , pwani moja kwa moja.

Ilikuwa ngome ya pwani ambayo ilikaliwa kwa muda mfupi tu. Na swali lilikuwa, je, ilikuwa ngome ya Kiyahudi? Hii imeandikwa kwa Kiebrania kizuri. Ni ombi kwa afisa wa kutaka arudishiwe vazi.

Kwa wazi kabisa, mtu aliyesimamia alisoma Kiebrania. Na hii ingeweza kuwa ndiyo sehemu ya kuwekea miguu ya Yosia pwani kwa muda mfupi. Tena, inawezekana inatumika kuzuia kusonga mbele kwa Neko.

Hiki ni kijiti kilichohifadhiwa vizuri kinachoelezea zaka au sadaka kwa hekalu ya shekeli tatu. Ukiweza kusoma hilo hapa, msingi unasema neno la Kiebrania shin kwa shekeli na vipande vitatu kwa vitatu. Hapa kuna maneno ya hekalu au nyumba ya Yahweh au Bwana.

Na hilo, tena, kwa bahati mbaya, si chanzo. Kwa hivyo, hatujui kama hilo ni la kweli au la. Mnamo 1979, mwanaakiolojia Gabriel Barkay alikuwa akichimba makaburi, makaburi ya Enzi ya Chuma, kwenye mteremko wa Bonde la Hinomu.

Aliita eneo hilo Ketef , au bega la Hinomu, kinyume cha kuta za Yerusalemu. Lilikuwa jengo lenye utajiri mkubwa wa makaburi ya mapango yaliyochongwa kwa miamba kutoka Enzi ya Chuma. Alikuwa akichimba, na bila shaka, moja baada ya jingine lilikuwa limeibiwa.

Mawe mengi yalikuwa yamechimbwa katika vipindi vya baadaye. Lakini chini ya viti vya mazishi kulikuwa na hifadhi katika mapango mengi ya mazishi haya. Na hifadhi hiyo ni mahali ambapo mifupa ya marehemu ingewekwa.

Na neno la kibiblia, lililokusanywa kwa baba zako, ni halisi kabisa. Kwa sababu mara tu mwili wako ulipooza kwenye benchi la mazishi la kaburi lako, familia yako ingekusanya mifupa yako na kuiweka kwenye pango chini ya benchi la mazishi,

pamoja na mifupa ya babu, babu-mkubwa, na kadhalika. Kwa hivyo, hifadhi hiyo ilikuwa mahali pa mwisho pa kupumzikia mabaki ya familia.

Na hivyo, walifika kwenye pango moja, ambalo baadaye liliitwa Pango la 25, na wakaangalia chini kwenye ghala, wakasafisha ghala, na ilionekana kama, tena, vumbi tu chini na dari zilizoanguka, dari zisizo kamili, vipande vya dari ya ghala la pango. Kwa hivyo, walisafisha hilo na kugundua kwamba aina ya kipande chembamba cha paa la pango, pango la ghala, kilikuwa kimeanguka mapema, muda mfupi baada ya eneo la kuzikia kutotumika, na hivyo kuhifadhi bidhaa zote za mazishi na mifupa katika ghala hilo. Kwa hivyo, ilikuwa ni uvumbuzi mkubwa sana.

Karibu mabaki elfu moja yalikuwa kwenye pango hilo la mazishi. Na kwa hivyo, Gabi Barkay, ambaye alikuwa mmoja wa walimu wangu huko Israeli, alielezea tu kilichotokea na walichopaswa kufanya. Ilibidi waende na kupata mifuko na vifaa zaidi vya vitu ili tu kuleta mabaki haya yote, vyombo vya udongo na mabaki mengine, pamoja na mifupa, ili kuyasoma.

Na vitu viwili kati ya hivyo vilikuwa vidogo, vidogo, vidogo vilionekana kama viputo vya sigara. Na kwa hivyo, walipata hivyo, wakavichimba kwa uangalifu. Na kwa njia, unapopata kitu kama hiki, lazima ukichimbe hadi utakapomaliza, kwa sababu ukikiacha na kurudi siku inayofuata kukimaliza, kuna uwezekano mkubwa kitatoweka na watu kuiba wakati wa usiku.

Kwa hivyo, walichimba saa nzima na kuondoa kila kitu kwenye pango hilo. Na walichokiona kwenye vifuniko hivi vidogo vya sigara kilikuwa ni mabamba madogo ya fedha yaliyokunjwa, mabamba. Na kwa hivyo, maabara katika Chuo Kikuu cha Tel Aviv zilichukua muda wao na kwa uangalifu, unaweza kuona mapengo hapa, zikapamba mabamba haya ya fedha kwa uangalifu na kuwa karatasi tambarare.

Na waligundua kwamba kulikuwa na maandishi mazuri sana kwenye karatasi hizi. Na wazo lilikuwa, inasema nini? Je, tunaweza kufafanua maneno hapa? Ni wazi, Kiebrania cha Paleo. Na, bila shaka, unaweza kuona kutu kwenye fedha, mabamba ya fedha safi, lakini katika umbo duni.

Naam, mtu alikuwa akifanya kazi kwenye hizi, mmoja wa Gabi au maandishi wake wa maandishi walikuwa wakifanya kazi kwenye hii. Na walidhani walitambua jina la Mungu la Yahweh, Bwana, mara tatu. Na, lakini hawakuweza kuelewa kitu kingine chochote hadi, walipokuwa wakifanya kazi kwenye hii, kundi la watoto wa marabi, na ambao walikuwa wakienda darasani, walipokuja wakitembea kupitia dirishani, na kusoma baraka ya kikuhani.

Bwana akubariki na akulinde. Bwana akuangazie uso wake. Na kadhalika, na akupe amani.

Na katika maandishi hayo, katika kitabu cha Hesabu, jina la Mungu linaonekana mara tatu. Na kila kitu kilienda pamoja. Na mtu huyo aliyekuwa akisoma maandishi haya akagundua kwamba alikuwa na kipande cha zamani zaidi cha maandiko, kipande cha zamani zaidi cha maandiko kuwahi kupatikana.

Kwa sababu andiko hili, ambalo tena ni, moja ni tafsiri halisi, au nakala ya baraka ya kikuhani. Lingine limefupishwa kidogo. Na haya ndiyo maandishi ya kale zaidi, tena, ya kibiblia kuwahi kugunduliwa hadi leo.

Ya zamani sana, yana umri wa miaka 300 au zaidi kuliko Hati za Bahari ya Chumvi, Hati za Bahari ya Chumvi za zamani zaidi. Na hivyo, katika Jumba la Makumbusho la Israeli, hizi zina nafasi ya kujivunia hadi leo kama maandishi ya zamani zaidi. Na hayo yalipatikana nje kidogo ya kuta za Yerusalemu mnamo 1979.

Sasa zilivaliwa, labda na msichana mdogo, kama hirizi au hirizi ya bahati nzuri. Ni wazi, zilikunjwa kama vitabu vidogo vidogo, vifuniko vya sigara, na kutobolewa tena kwa sababu zilikunjwa ili kamba iweze kuwekwa kupitia hizo na kutundikwa shingoni. Mapango ya mazishi yenyewe labda yalikuwa ya kuhani hekaluni.

Na hivyo, hizi zilisomwa na kuvaliwa wakati Hekalu la Sulemani lilikuwa bado limesimama. Na ugunduzi wa kuvutia sana, bila shaka, wenye uhusiano wa moja kwa moja na maandiko, bila shaka. Na si hivyo tu, inaonyesha kwamba Pentateuki, Sheria ya Musa, iliheshimiwa na kusomwa, si katika kipindi cha Uajemi, bali mapema zaidi.

Na hii tena inadai tarehe ya mapema ya Pentateuki pia. Nebukadneza, tena, alimfuata baba yake Nebukadneza kama mfalme wa Babeli na akaongoza majeshi mara kadhaa, haswa 605 na 587-86, hadi Levant na akafanya uharibifu mwingi. Mojawapo ya maandishi muhimu yanayohusiana na Nebukadneza na warithi wake ilipatikana na kuchapishwa na DJ Wiseman mnamo 1956.

Na hii ni sehemu ya kile kinachoitwa Mambo ya Nyakati ya Wafalme wa Wakaldayo. Na ilikuwa himaya ya muda mfupi. Milki ya Neo-Babeli ilidumu kwa muda mfupi, 605, 612 hadi 539 KK Lakini ilileta athari kubwa, hasa kwa Levant.

Vipande vya maandishi 597 vipo. Kwa bahati mbaya, maandishi 586 ya Wafalme wa Wakaldayo bado hayapo. Kama tunavyojua, Yerusalemu na Yuda zilianguka kwa mara ya mwisho kwa Wababeli mnamo 586.

Uchimbaji mwingi ndani na karibu na Yerusalemu unaonyesha ushahidi wa uharibifu huo hadi leo. Katika eneo la Wayahudi, mabaki ya kuvutia sana ya mnara wa kujihami, labda sehemu ya jengo la lango, yaligunduliwa. Kwa kweli haya ni magofu ya baadaye ya Wahasmoni hapa.

Huu ni mnara wa Enzi ya Chuma. Na kuzunguka mnara huo kulipatikana ushahidi wa uharibifu na vichwa vya mishale vilivyotumiwa na walinzi na washambuliaji wakati Wababeli walipokuwa wakishambulia Yerusalemu. Karibu watu wote walifukuzwa, wale walionusurika, na kupelekwa Babeli.

Hekalu na majumba yote ya kifalme kwenye Ofeli na kwenye Mlimani mwa Hekalu yaliharibiwa. Huu ulikuwa mwisho wa kusikitisha sana kwa ufalme uliotawaliwa kwa muda mrefu au wa kudumu ulioanzishwa na Daudi yapata mwaka 1000 KK. Katika matofali ya Nebukadneza, tulizungumzia baadhi ya umuhimu wa Milki ya Babeli. Kama unavyoona, Nebukadneza alipiga mhuri matofali yake yote kwa jina lake mwenyewe, ambalo limetajwa hapo.

Na, bila shaka, tulizungumzia kuhusu Lango la Ishtar kwenye PowerPoint iliyopita pia, tena, lililojengwa upya kwa sehemu huko kwenye Jumba la Makumbusho la Berlin. Mwingine, tena, mapitio ya Stephanie Dalley, mtafiti na Mwanasayansi wa Uashuri kutoka Uingereza, anayesema kwamba bustani za hadithi za kunyongwa za Babeli, na, bila shaka, unaona uwakilishi tofauti wa kisanii wa hizi, kwa kweli hazikutoka Babeli, bali kwa kweli zilitoka Ashuru. Na hapa kuna picha ya Waashuri hapo inayoonyesha bustani huko Ninawi.

Na kisha, hatimaye, uharibifu wa Hekalu la Sulemani. Huu, tena, ni urejesho wa kisasa wa jinsi hekalu hilo lingeweza kuonekana. Tunajua, tena, vipimo na maelezo mengi.

Hata hivyo, hatujui haswa jinsi ilivyokuwa. Nataka kutaja picha hii hapa, ambayo inaonyesha kazi ya ukarabati juu ya mlima wa hekalu la Msikiti wa Al-Aqsa. Na kulikuwa na mihimili ya mierezi ya kale sana ambayo ilibadilishwa miaka kadhaa iliyopita.

Na mihimili hiyo ya mierezi iliwekwa kwenye ghala huko Yerusalemu Mashariki. Na mtu fulani alifanya miadi ya kaboni kwenye mihimili hii ya mierezi na kugundua kuwa ni ya zamani sana. Ni ya zamani sana kiasi kwamba ina tarehe ya wakati wa Hekalu la Herode.

Kwa hivyo, mihimili ya mierezi iliyotumiwa na kaburi la Kiislamu lililojengwa mapema sana katika kipindi cha Kiislamu, kwa kweli ilitumika tena mihimili ya mierezi kutoka Hekalu la Herode. Je, hilo linawezekana? Zaidi ya hayo, mingine ya mihimili hii iliwekwa tarehe hata mapema zaidi. Tarehe ya C14 au tarehe ya radiocarbon kwenye hizo ilikuwa nyuma katika Enzi ya Chuma.

Jambo la kushangaza kuhusu hili ni, je, tuna au kulikuwa na mihimili ya mierezi kwenye mlima wa hekalu, Haram al-Sharif kwa Kiarabu, inayounga mkono msikiti wa Kiislamu, ambayo kwa kweli ilikuwa mihimili ya mierezi inayounga mkono Hekalu la Sulemani au majumba ya kifalme? Hiyo ilikuwa makala iliyochapishwa katika Biblical

Archaeology Review. Sijasikia chochote zaidi kuhusu mada hiyo au kuhusu mada hiyo. Lakini inaonekana mihimili hii bado ipo.

Na itakuwa ya kuvutia kufanya majaribio zaidi juu yao ili kuthibitisha tarehe hiyo. Mojawapo ya ugunduzi wa epigraphic tulioupata Yerusalemu ilikuwa muhuri huu wa Baruku, mwandishi wa Yeremia. Na hata una alama za vidole zilizohifadhiwa kwenye ukingo wa bonde hili.

Kwa hivyo, una alama za vidole za mwandishi wa Yeremia zimehifadhiwa hadi leo. Pia nataka kutaja kitu hapa. Na hii ni sehemu ya Ukuta wa Magharibi, ambayo tena iliitwa Ukuta wa Maombolezo, ukuta uliozunguka Mlima wa Hekalu la Herode.

Na unaona kitu cha kuvutia hapa. Hizi ni uashi mzuri wa Herode wenye kingo nzuri, zilizochongwa kwa uangalifu. Lakini angalia baadhi ziko katika hali nzuri sana ya uhifadhi.

Baadhi yamechakaa sana na yamechakaa. Na imekuwa ni hoja ya baadhi ya wanaakiolojia kwamba Herode alitumia, alipokuwa akijenga Mlima wa Hekalu, akijenga jukwaa hilo, aina ya sanduku la mchanga, kwa kusema, kuzunguka hekalu, kwamba alipata mawe ya zamani kutoka Hekalu la Sulemani na kuta za Sulemani kuzunguka Mlima wa Hekalu, na kuyakata tena na kuyatumia tena yale yaliyo ukutani mwake. Lakini kwa sababu yalikuwa yamechomwa moto wakati wa uharibifu wa Yerusalemu na Senakeribu, hilo lilidhoofisha mawe.

Kwa hivyo, ziliharibika na kuvunjika haraka zaidi kuliko mawe aliyoyakata. Kwa hivyo, tunachoweza kuwa tunaangalia hapa ni mawe halisi kutoka Hekalu la Sulemani na majengo ya kifalme na ua uliokuwepo wakati wa utawala wa Sulemani na wafalme wa Israeli na Yuda, ambayo yalitumiwa tena na Herode katika karne ya kwanza KK kujenga ukuta wake wa ua kuzunguka hekalu. Hiyo ndiyo nadharia, na nadhani ni halali.

Sasa, ni nani aliyebaki baada ya Nebukadreza kuwafukuza Wayahudi wote kutoka Yuda na Yerusalemu? Kumekuwa na imani ya muda mrefu kwamba nchi ilikuwa tupu, kwamba hakukuwa na mtu aliyebaki, lakini kulikuwa na watu waliobaki, na hilo linathibitishwa na maandiko na akiolojia. Katika makaburi ya Ketef Hinnom ambayo Gabi Barkay alichimba na kupata hirizi hizo mbili, ambazo zilibaki kutumika katika karne ya 6 KK Wakati huu unaoitwa kipindi cha Babeli, bado kulikuwa na watu wanaoishi, wanaokufa, na kuzikwa katika makaburi hayo, pamoja na wengine. Na kumekuwa na vyombo vya udongo na mabaki yanayotambulika kutoka wakati huu, ikiwa ni pamoja na alama za mihuri ambazo zimegunduliwa.

Na bila shaka, wakati huu, kulikuwa na magavana wa Babeli, ambao majina yao tunawajua, kama vile Gedalia. Mji mkuu wa jimbo la Babeli haukuwa Yerusalemu bali Mitzpa upande wa kaskazini. Kwa hivyo, kulikuwa na shughuli na watu wanaoishi

hapa kati ya kipindi cha urejesho, kati ya kurudi Sayuni, na, bila shaka, kabla ya hapo, kuanguka kwa Yerusalemu.

Hilo linaleta hoja nyingine. Hakukuwa na mahali popote palipokosewa kuhusu mahali hekalu lilipokuwa. Watu walikuwepo.

Magofu ya Hekalu la Sulemani yalionekana wazi wakati Zerubabeli na wimbi la kwanza la waliorudi walirudi kutoka Babeli. Hakuna shaka akilini mwa mtu yeyote kwamba hekalu la pili lilijengwa mahali pale pale hekalu la kwanza lilipojengwa. Na watu waliorudi, ambao walikuwa watoto walipokwenda uhamishoni, walirudi wakiwa wazee, na wanakumbuka hilo pia.

Na walilia kwa sababu hekalu la Zerubabeli lilikuwa la kawaida sana ukilinganisha na la Sulemani. Lakini hoja kwamba hawakujua wapi pa kuweka hekalu, kwamba waliliweka hekalu vibaya, hoja hizo hazikubaliki. Sawa, hatimaye tuna jiwe la Nabonido tena, mfalme wa mwisho wa Milki ya Babeli ambaye tumemtaja hapo awali, ambaye alikuwa mfalme asiyekuwepo, na mwanawe, Belshaza, akatawala badala yake.

Na kisha, bila shaka, Silinda ya Koreshi, pamoja na amri hiyo iliyowaruhusu Wayahudi kurudi baada ya uhamisho wao wa Babiloni, kurudi na kuishi katika nchi yao, nchi yao, Yuda, ambayo ikawa, bila shaka, jimbo la Uajemi la Yehud baada ya kuibuka kwa Milki ya Uajemi. Asante sana. Huyu ni Dkt. Jeffrey Hudon na mafundisho yake kuhusu akiolojia ya kibiblia.

Hiki ni kipindi nambari 19, Miaka ya Mwisho ya Yuda na Akiolojia ya Uharibifu.